

ИЗВЕСТИЯ
НА
ИСТОРИЧЕСКИ
МУЗЕЙ
КЮСТЕНДИЛ

ПРИЛОЖЕНИЕ I

КЮСТЕНДИЛ 2000

ИЗВЕСТИЯ
НА
ИСТОРИЧЕСКИ
МУЗЕЙ
КЮСТЕНДИЛ

ПРИЛОЖЕНИЕ I

PROCEEDINGS
OF THE MUSEUM
OF HISTORY
KYUSTENDIL

SUPPLEMENT I

КЕРАМИЧНИЯТ КОМПЛЕКС НА IV СТРОИТЕЛЕН ХОРИЗОНТ В НЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ КРЕМЕНИК КРАЙ САПАРЕВА БАНЯ

Веселина Вандова

През последните години в научната книжнина се обръща все по-голямо внимание на проблемите свързани с финала на ранния и прехода към късния неолит.¹ Това се отнася предимно за Тракия, но е засилен интересът и към други райони на страната и по-специално към долината на река Струма.²

Пряко отношение към решаването на въпросите, свързани с промените в материалната култура по горното течение на Струма през този период има керамичният комплекс на последния (IV) раннеолитен строителен хоризонт на неолитното селище в м. Кременик край Сапарева баня. Проучванията на селището са проведени през периода 1977-1987 г. (с прекъсване през 1981 г.) под ръководството на Г. И. Георгиев и В. Николов, а резултатите от разкопките до 1980 г. са публикувани.³

Селището обхваща площ от около 3 дка. Максималната дебелина на културния пласт е 3,20 м. Разграничени са седем строителни хоризонта, от които долните четири (I-IV) са отнесени към ранния неолит, следващите два (V и VI) - към средния и най-горния (VII) - към късния неолит.⁴

Настоящото съобщение представя керамичния комплекс на последния раннеолитен хоризонт, главно въз основа на материалите от втория етап на проучването на селището.⁵ През този етап IV строителен хоризонт е изследван на обща площ около 600 кв. м. в източната половина на селището. Проучването му в северната и североизточната част на сектора започва през 1984 г.⁶ В тази част последният къснееолитен хоризонт (I) застъпва директно останките на IV хоризонт (събрани са само отделни фрагменти, характерни за определените тогава като среднеолитни два строителни хоризонта - II и III). През 1987 г. продължава проучването на хоризонта в южната част на сектора.⁷ Напластяванията му са тънки, с дебелина около 0,15 м. Направени са интересни наблюдения, свързани с промяна на топографията на селището в края на ранния неолит. Четвъртото (последно) раннеолитно селище е преместено на север върху здрав стерил терен, а върху останките на по-ранните три селища е оформено сметище, което продължава да се използва и през следващите етапи на обитаване.

Керамичният материал е във фрагментарно състояние. Въз основа на цвета и обработката на повърхността могат да се обособят следните технологични групи⁸: ангобирана керамика; тъмна монохромна, много добре загладена или излъскана керамика; керамика с грубо загладена повърхност.

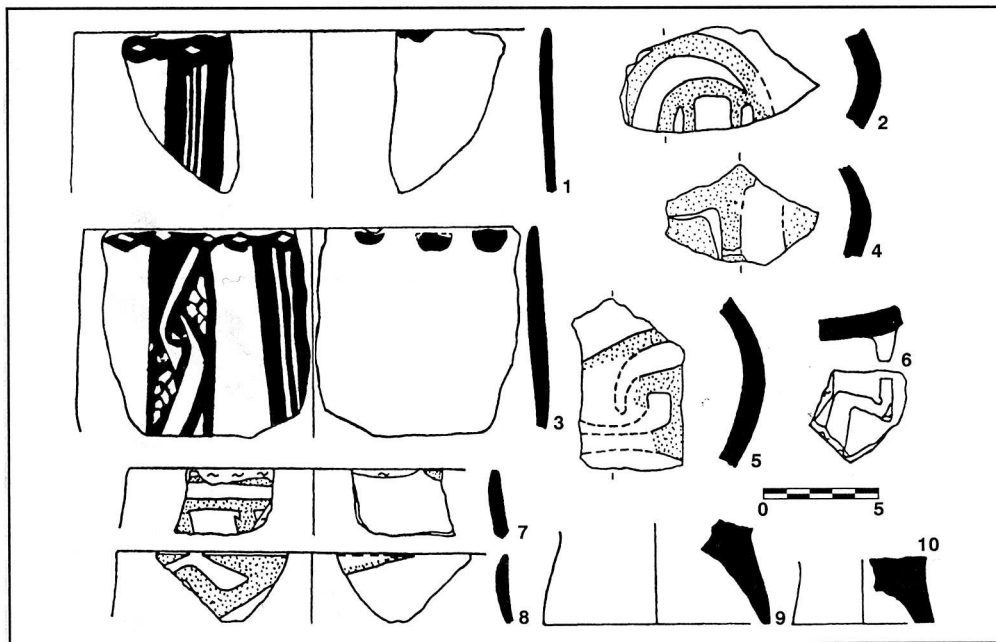
Ангобирана керамика

Състав на глинено то тесто. Глинено то тесто съдържа различно количество кварцов опоснител с размери до 1-1,5 мм, а в отделни случаи - единични по-едри камъчета, както и неголямо количество слюда. Всички фрагменти имат в лома микроскопични пори от изгорял фин органичен опоснител.

Вид и оцветяване на лѐма. Лѐмът е едноделен (с кафяв или близък до този на повърхността цвят) или триделен - тъмносива до черна лента в средата и кафяви прослойки от страни. Макар и по-рядко, регистриран е и петделен лѐм - кафява или с цвета на повърхността сърцевина, фланкирана с тесни тъмни (сиво-черни) ленти и две тънки светли (червено-кафяви) прослойки по двете външни страни.

Повърхност. Покрита е с оранжево-червена ангоба, а отделни фрагменти - със светлокафява или червено-кафява. Паниците, купите и чашите са ангобирани от двете страни, а някои съдове със затворени форми - само отвън.

Форми съдове. Представени са паници, понякога върху кухо столче; купи; чаши и затворени гърневидни съдове с възжести дръжки или релефни пъпки по най-издутата част (обр. 1 I, 3, 7, 8). Два фрагмента от чаши имат вертикални дръжки със загатнат израстък в горния край.⁹ Няколко фрагмента принадлежат на рисувани с кремава боя съдове със заоблена биконична форма (обр. 1 2, 4, 5). Столчетата са кухи конични или ниски цилиндрични (обр. 1 6, 9, 10).

Обр.1. Сапарева баня, IV строителен хоризонт. Фрагменти от керамични съдове, рисувани с тъмнокафява боя - 1, 3 (1 - върху оранжево-червена ангоба; 3 - върху светлокафява ангоба); с кремава боя върху оранжево-червена ангоба - 2, 4, 5, 7, 8.

Украса. Част от фрагментите са рисувани с тъмнокафява (обр. 1 1, 3) или кремава боя (обр. 1 2, 4, 5, 7, 8), а в единични случаи боята може да бъде определена като бяла. Кремавата боя е по-плътна, и за разлика от тъмнокафявата изпъква над повърхността на съдовете.

Поради фрагментарността на материалите и тъй като на места кремавата боя е опаднала, възстановяването на мотиви и композиции е затруднено.

Ангобираната керамика е сравнително малобройна и е представена с фрагменти от около 50 съда.

Тъмна монохромна, много добре загладена или излъскана керамика

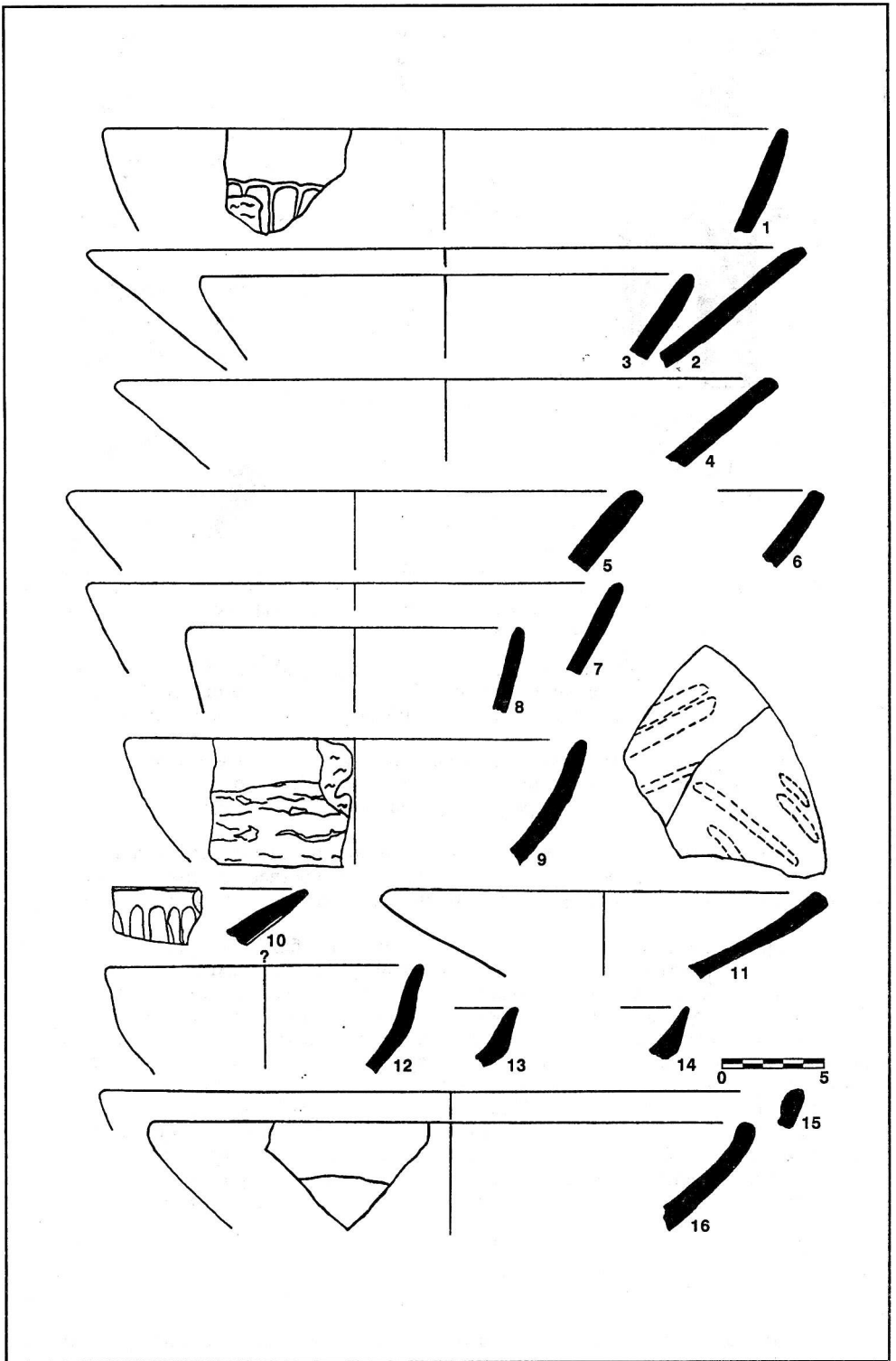
Състав на глинено то тесто. Не се различава съществено от този на ангобираната керамика. Само за отделни фрагменти количеството на органичния опоснител е по-голямо.

По-различен е опоснителят на един съд, рисуван с бяла боя. Глинено то тесто, от което е изработен съдържа голямо количество едри органични примеси. Останалите след изгарянето им пори в лома имат дължина от 1,8 до 3 мм. Количеството на неорганичния опоснител - кварцови камъчета с големина до 0,4 мм и слюда е съвсем малко.

Вид и оцветяване на лома. Част от фрагментите имат едноцветен - тъмносив, кафяв, черен или сиво-зелен лом. Среща се, макар и рядко, двуцветен лом - черно вътрешно ядро с тънка кафява или сиво-кафява прослойка отвън; сиво-кафява ивица отвътре, тъмносива или сиво-зелена отвън. Преобладават фрагментите с триделен лом - тъмно (черно или сиво-черно) ядро в средата и тънки кафяви или сиво-кафяви прослойки отстрани; кафява, сиво-кафява, сива, червено-кафява или сиво-зелена сърцевина, с тънки тъмни (тъмносиви, черни) прослойки отстрани. Представен е (макар и рядко) петделен лом - черна сърцевина с две кафяви прослойки отстрани, фланкирани от много тънки черни ивици.

Обработка на повърхността. Повърхността е много добре загладена или излъскана, но се забелязват неравности - различни по големина по-ниски участъци, останали незагладени при обработката. На фрагментите с излъскана повърхност тези участъци имат по-светъл цвят.

Цвят на повърхността. Обликът на тази група придава керамиката със сиво-черен цвят, в отделни случаи с кафяв нюанс.¹⁰ Фрагментите с черна излъскана повърхност са сравнително рядко явление. Някои съдове, предимно тези с добре и много добре загладена повърхност имат сив до сиво-кафяв (белезникав) или с тъмносив нюанс цвят, т.е.

Обр.2. Сапарева баня, IV строителен хоризонт. Керамични съдове с много добре загладена или излъскана повърхност - 1, 2, 4-16; с грубо загладена повърхност - 3.

забелязва се пряка зависимост между цвета и степента на обработка на повърхността. Неголямо количество са фрагментите с кафяв цвят. Единични фрагменти имат сива графитирана повърхност.¹¹ За улеснение в изложението въз основа на цвета са обособени следните подгрупи: 1. сиво-черна керамика; 2. сива до сиво-кафява керамика; 3. кафява керамика; 4. сива графитирана керамика. Обикновено двете страни на съдовете имат сходно оцветяване.

Към описаната технологична група се отнасят фрагменти от около 404 керамични съда.

Форми съдове

Паници:

- С обърнатоконично тяло и прав, заоблен (понякога слабо изтънен) устийн ръб. Срещат се и съдове със заравнен отгоре устийн ръб. Стените са прави или слабо дъговидно извити навън (обр. 2 1, 2, 4-9, 11). Принадлежат предимно на подгрупи 1 и 2.

Един съд има украса, нанесена върху вътрешната повърхност - слабо забележими широки, плиткни канелюри (обр. 2 11). В отделни случаи след излъскана ивица под устийния ръб от външната страна повърхността е фино огрубена или украсена с провлачвания от пръсти (обр. 2 1, 9, 10). Ширината на излъсканата ивица варира около 2,5-3 см, само върху два фрагмента, единият от подгрупа 4 (обр. 2 9) е 4 см. Значителна част от съдовете не са украсени.

- С удебелен устийн ръб. Количеството на съдовете от тази група е много малко. Стените са прави или дъговидно извити навън. Удебелен е слабо от вътрешната страна самият устийн ръб или устийната част (обр. 2 15, 16; 3 1-3). Ширината на удебелението е от 1,5 до 2 - 2,5 см. В някои случаи дъното е равно, непрофилирано (обр. 3 1). Принадлежат на подгрупи 1 и 2. Два съда имат заравнена външна повърхност, при единия вътрешната е графитирана.¹²

Част от фрагментите имат излъскана ивица под устийния ръб (от външната страна) с ширина от 2,5 до 3 см. Само в един случай ширината ѝ е 4 см.¹³ Под излъсканата ивица повърхността е грубо заравнена, фино огрубена или украсена с импресо (обр. 2 16; 3 1, 3).

- Паници с обърнатоконична долна част и също обърнатоконична, но с по-малък наклон горна част. Те са слабо представени в керамичния комплекс. Преходът между двете части на тялото е плавен, устийният ръб е слабо изтънен (обр. 2 12). В единични случаи преломът е разположен високо и е изразен от външната страна на тялото чрез удебеляване (обр. 2 13, 14). Принадлежат на подгрупа 1 и 2.

Обикновено съдовете не са украсени. Изключение прави един съд, върху чиято обърнатоконична горна част се забелязват редуващи се наклонени излъскани и неизлъскани ивици с еднаква ширина. Възможно е неизлъсканите участъци да са били украсени с вещество, което не е оставило следи. Върху излъсканата долна част на съда е нанесена украса от съвсем тънки връзани линии (обр. 5 9).

Купи:

- С цилиндрична горна и обърнатоконична долна част. Преломът е разположен в горната половина на тялото и е заоблен или по-изразен (обр. 3 4-6, 8-10). Устийният ръб е заоблен, понякога слабо изтънен. Принадлежат на подгрупа 1.

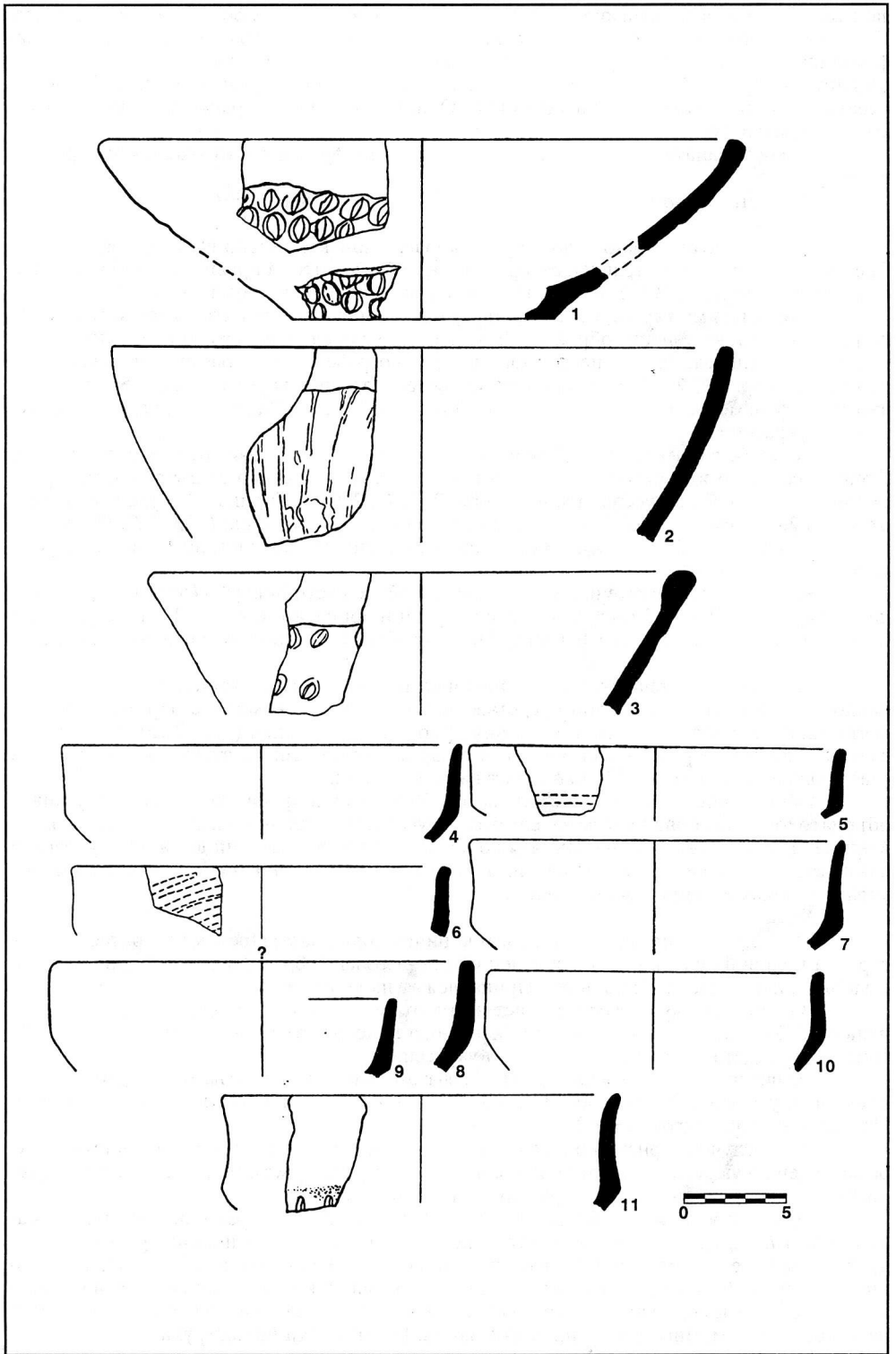
В единични случаи горната част на тялото е украсена с успоредни наклонени канелюри (обр. 3 6) или с хоризонтална канелюра непосредствено над прелома (обр. 3 5). Преобладаващата част от съдовете не са украсени.

- С цилиндрична, конкавна горна и обърнатоконична долна част на тялото (обр. 3 7, 11),¹⁴ понякога с удебелен прелом (обр. 4 12, 14). Устийният ръб е профилиран навън и заоблен. Принадлежат на подгрупи 1 и 2.

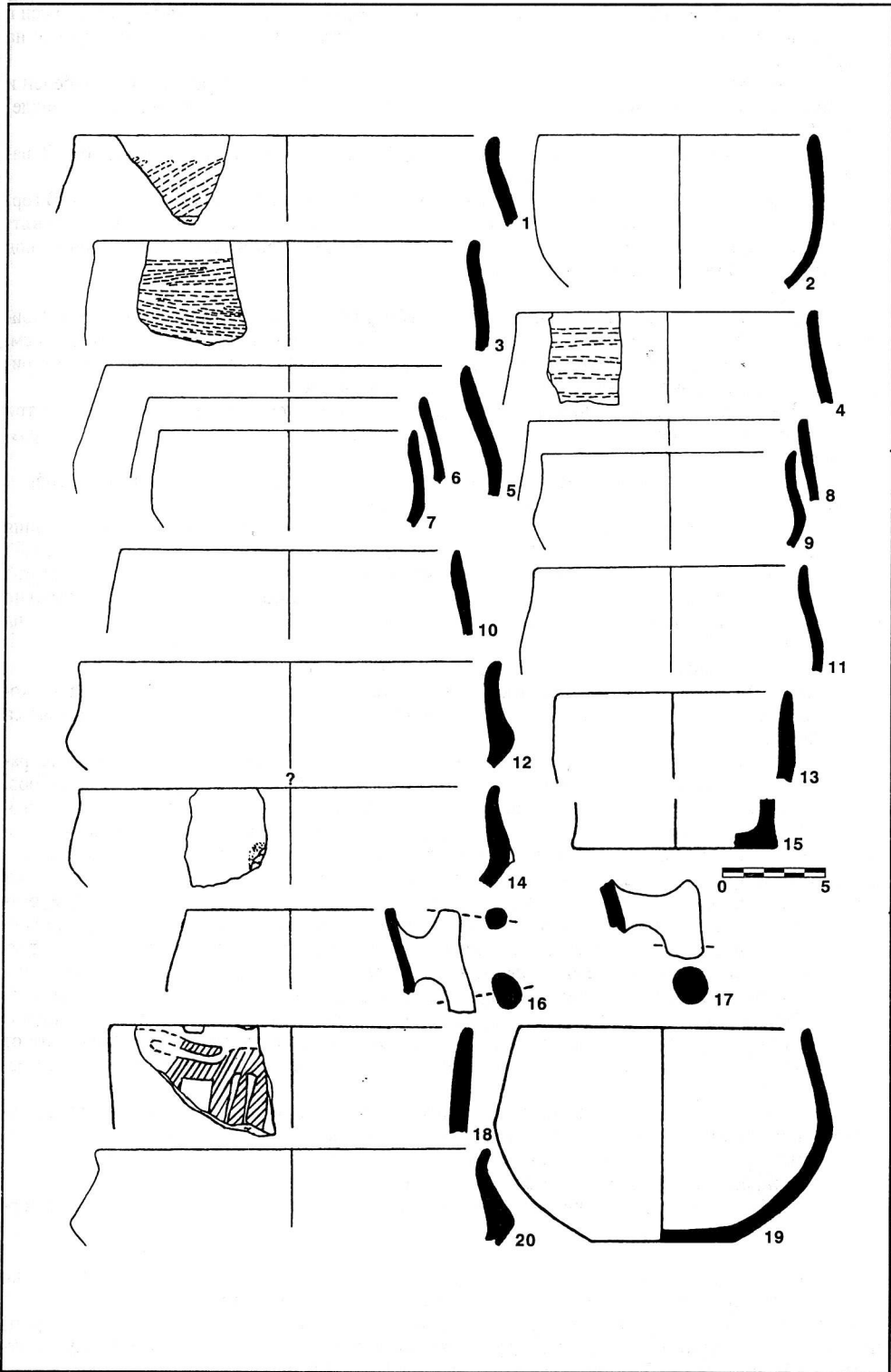
В два случая горната конкавна част е излъскана, а долната част на тялото е грубо загладена и украсена с импресо или с провлачвания на пръсти (обр. 3 11). Един съд вероятно е имал релефни пъпки върху прелома (обр. 4 14).

- Със слабо изразено биконично тяло. Устийният ръб е прав или профилиран навън (обр. 4 1, 3-8, 10, 11).¹⁵ Принадлежат на подгрупи 1, 2 и 3. При един съд преломът между двете части е разположен в горната половина на тялото, но близо до средата на височината (обр. 4 19). Под него стените са дъговидно извити навън, а над него прави. Дъното е равно. Диаметърът на устието е 11,8 см, на най-широката част на тялото - 13,6 см, а на дъното - 5,8 см. Височината на съда е 8,6 см. Принадлежи на подгрупа 1.

Няколко съда са украсени с канелюри - хоризонтални, коси или тип "рибена кост", започващи на малко разстояние под устийния ръб (обр. 4 1, 3, 4).

Обр.3. Сапарева баня, IV строителен хоризонт. Керамични съдове с много добре загладена или излъскана повърхност.

Обр.4. Сапарева баня, IV строителен хоризонт. Керамични съдове с много добре загладена или излъскана повърхност (18 - рисуван с бяла боя).

- Със заоблено биконично тяло, с конкавна горна част. Преломът е разположен в горната половина на тялото. Устийният ръб е слабо изтънен (обр. 4 9). Принадлежи на подгрупа 1.

- Фрагмент от купа с остро биконична форма (обр. 4 20). Преломът е удебелен и е разположен в горната част на тялото. Устийният ръб е профилиран навън. Принадлежи на подгрупа 2.

- Купа със заоблено тяло (обр. 4 2). Устийният ръб е прав, слабо изтънен. Отнася се към подгрупа 1. Съдът не е украсен.

Интерес представлява един фрагмент от съд рисуван с бяла боя (обр. 4 18). В горната част съдът има почти цилиндрична форма. Устийният ръб е слабо изтънен от вътрешната страна. Принадлежи на подгрупа 1. Украсата започва на малко разстояние под устийния ръб. Бялата боя на места е опаднала.

Чаши:

- Лалевидна чаша. Има удължено тяло върху кухо конично столче (обр. 5 1). Принадлежи на подгрупа 1. Диаметърът на тялото е 10 см, височината на столчето е 4,5 см, а диаметърът му 6,8 см. Тялото на съда е украсено с широки, плитки канелюри тип "рибена кост". Канелюрна украса е нанесена и върху столчето.

- Чаши с вертикална дръжка с израстък. Запазени са фрагменти от дъно и три дръжки с овално напречно сечение и малък израстък (обр. 4 15-17). Принадлежат на различни технологични подгрупи – 1, 2 и 3.

- Фрагмент от чаша с цилиндрична горна и обърнатоконична долна част (обр. 4 13). Устийният ръб е заоблен. Отнася се към подгрупа 1.

Затворени гърневидни съдове. Имат сравнително ниска обърнатоконична шия (обр. 5 2-4, 6). Устийният ръб е прав или слабо профилиран навън, в един случай слабо удебелен (обр. 5 4). Един съд има много ниска цилиндрична шия и изтънен устийн ръб (обр. 5 8). Тялото на съдовете вероятно е заоблено или слабо биконично, с вертикално пробити въжести или хоризонтални дръжки върху най-издутата част. Принадлежат на подгрупа 1.

Преобладаващата част от съдовете не са украсени.

В изследвания комплекс са представени фрагменти от стени с украса и дъна, които не могат да бъдат отнесени с голяма сигурност към определени форми и затова са разгледани отделно.

Преобладават равните дъна, в отделни случаи удебелени и профилирани отстрани. Представени са ниски цилиндрични, както и по-високи конични кухи столчета (обр. 5 16). Намерена е и част от краче с диаметър 4 см (обр. 5 18). Принадлежи на подгрупа 3.

Релефната украса е представена от релефни пъпки върху най-широката част на тялото (обр. 5 11), а в един случай от релефен елемент (обр. 6 2). Понякога релефните пъпки са комбинирани с връзани линии или канелюри. Украсата на един съд се състои от гладка релефна лента, комбинирана с канелюри (обр. 6 3). Върху два фрагмента (вероятно от един съд) са запазени части от очертани с връзани линии и запълнени с ямички ленти. Връзаните линии и ямичките имат бяла инкрустация (обр. 6 1, 5). Представени са и кръгли ямички, разположени върху най-широката част на тялото (обр. 6 7). Застъпена е канелюрна украса - широки успоредни канелюри върху горната половина на тялото на два съда (обр. 6 10, 13). Вертикални провлачвания от пръсти са нанесени върху долната част на съд със заоблено биконично тяло. Над прелома повърхността е излъскана. Върху фрагмент от малко съдче (подгрупа 3) се редуват успоредни наклонени загладени и по-тесни от тях излъскани ивици (обр. 5 7).

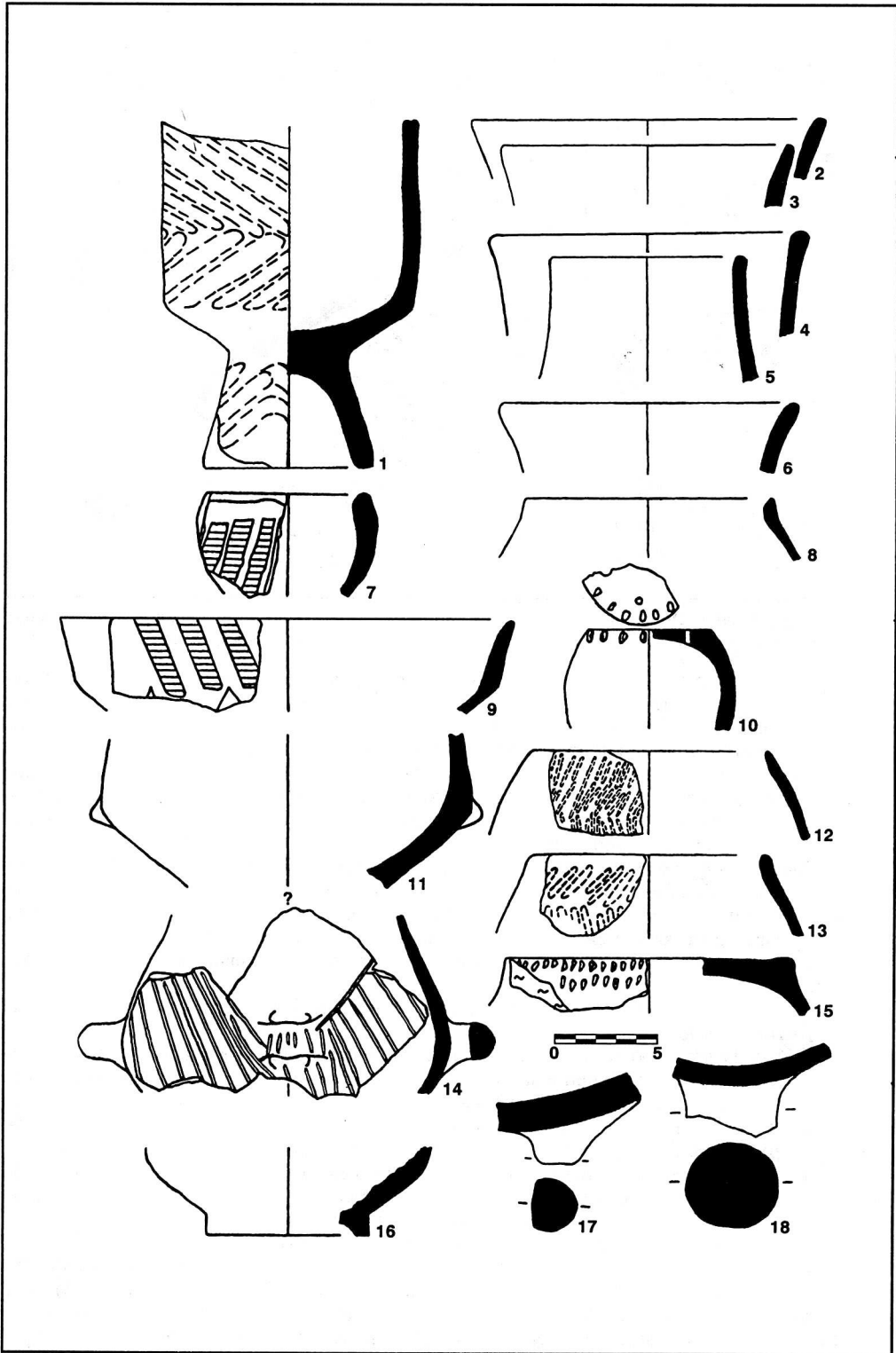
Капаци. Имат пресечено-конична форма. Стените им са прави, в един случай дъговидно извити навън (обр. 5 10, 15). Принадлежат на подгрупи 1 и 3. Украсени са с вдълбани ямички разположени в хоризонтални редове, в един случай от връзани линии.

Керамика с грубо загладена повърхност

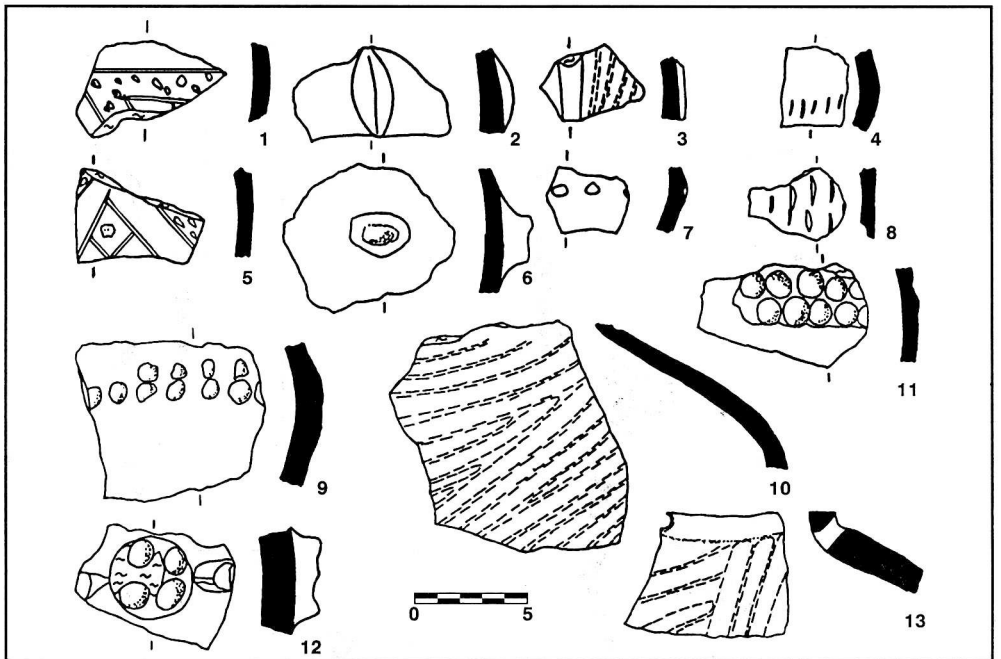
Състав на глинено то тесто. Във всички случаи е използван едновременно неорганичен и органичен опоснител. Глинено то тесто съдържа различно количество кварцови камъчета - до 2-3 мм (единични до 5 мм) и неголямо количество слюда.

Вид и оцветяване на лома. Значителен брой фрагменти имат едноцветен - кафяв, тъмносив до черен или трицветен лом - тъмносива или черна сърцевина с кафяви ивици отстрани, а също и кафява или червено-кафява сърцевина с тъмни (тъмносиви, черни) ивици от двете страни. Среца се и двуделен лом - тъмна (тъмносива, черна) ивица отвътре и кафява отвън. В единични случаи ломът е петделен.

Обработка на повърхността. Повърхността е неангобирана, грубо загладена, а

Обр.5. Сапарева баня, IV строителен хоризонт. Керамични съдове с много добре загладена или излъскана повърхност - 1-16, 18 (7, 9 - с редуващи се излъскани и неизлъскани ивици); с грубо загладена повърхност - 17.

Обр.6. Сапарева баня, IV строителен хоризонт. Фрагменти от керамични съдове с много добре загладена или излъскана повърхност - 1-3, 5, 7, 10, 13; с грубо загладена повърхност - 4, 6, 8, 9, 11, 12.

понякога (особено в приустийната част) добре загладена. Обикновено личат следи от обработващото оръдие, неравности - по-ниски или по-високи участъци, а също и зърна от неорганичния опоснител. В по-добре загладените участъци се забелязват гланцови проблясъци. Вътрешната повърхност е добре загладена, а на паниците - до излъскана.

Цветът на повърхността. Оцветяването на външната повърхност е доста разнообразно. Преобладават фрагментите със светлокафяв и сив до сиво-кафяв цвят, представени са и такива с тъмносив (понякога опушен) до сиво-черен цвят. Вътрешната повърхност е сходна или малко по-тъмна.

Специфични технологични показатели имат една група паници за приготвяне на храна върху жар.¹⁶ Ломът им е триделен - керемидено-червена или кафява сърцевина с две тънки сиво-черни или черни ивици отстриани, или пък е едноцветен - тъмносив, черен. Съдовете имат грубо заравнена, незагладена външна и много добре загладена или най-често излъскана вътрешна повърхност. Цветът е сив до сиво-кафяв или тъмносив (опушен) отвън и сиво-черен отвътре.

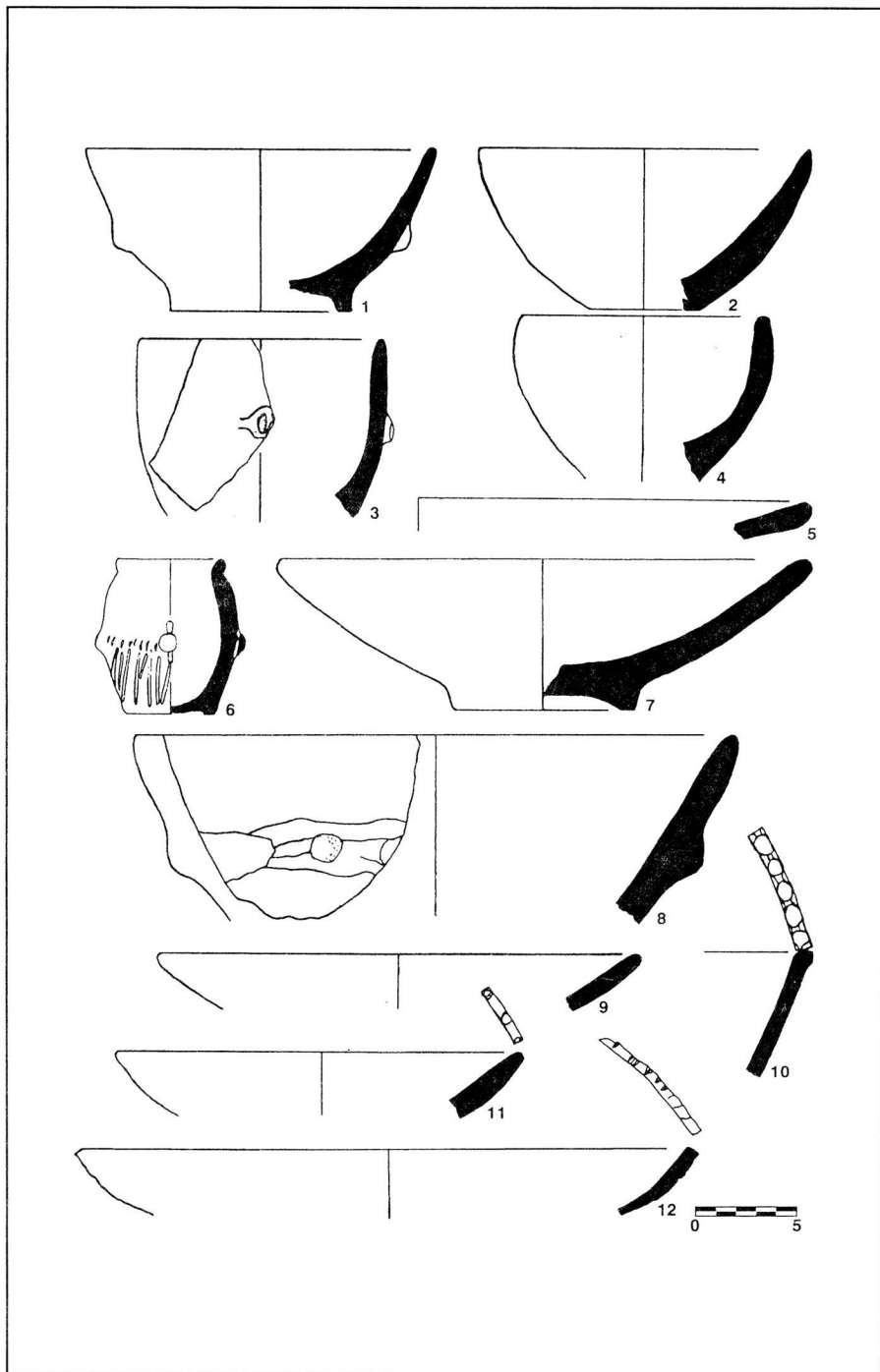
Към представената технологична група се отнасят фрагменти от около 566 съда.

Форми съдове

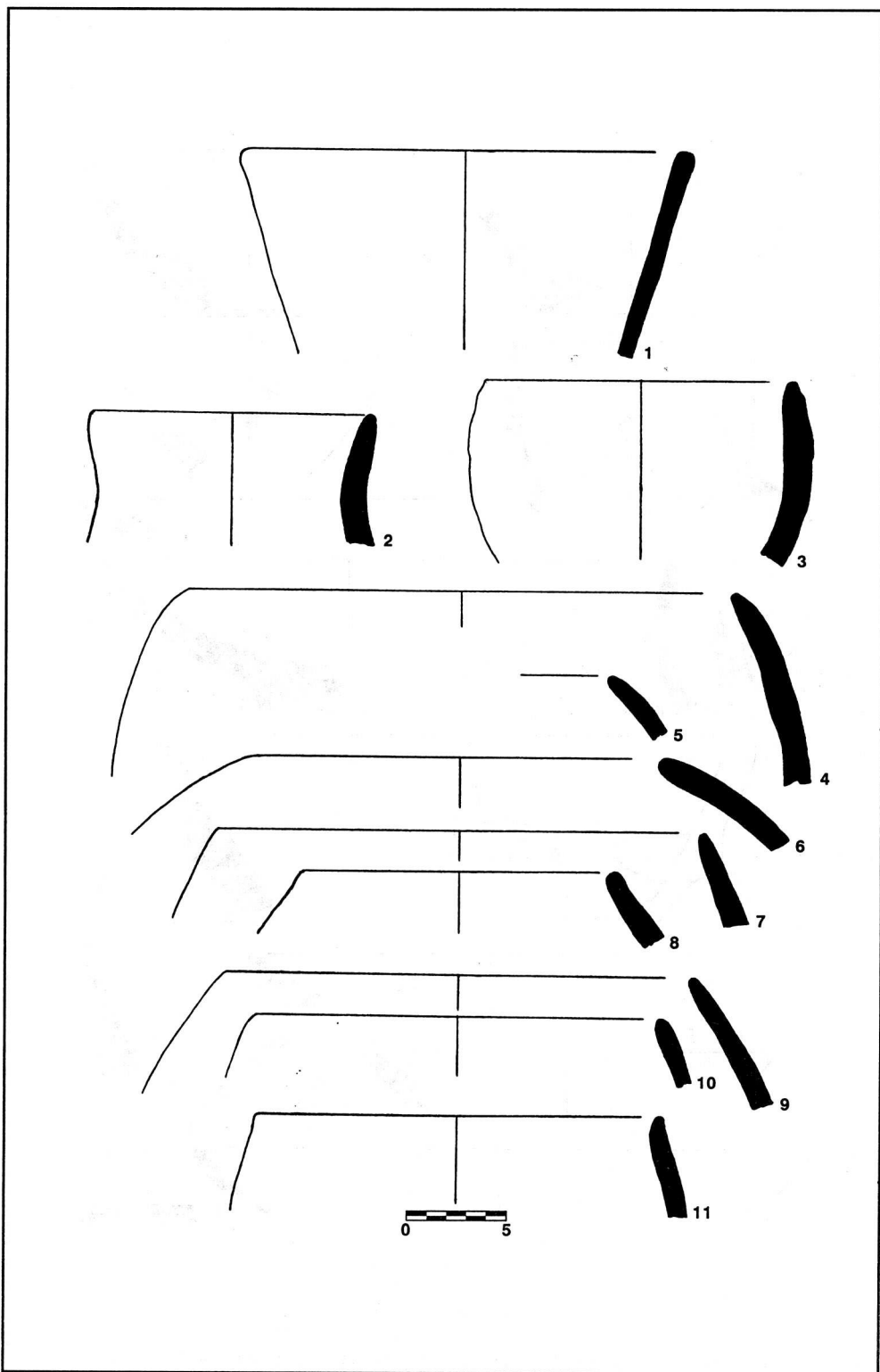
Паници. Имат слабо дъговидно извити навън или прави стени (обр. 2 3; 7 3, 8-11; 8 1). Устийният ръб е най-често изтънен и заоблен, в отделни случаи равно отрязан отгоре. Преобладават равните дъна (обр. 7 2). Два графично възстановени съда са върху ниски пръстеновидни столчета. Единият има дъговидно извити навън стени и слабо изтънен, заоблен устийн ръб (обр. 7 1). Диаметърът на устието му е 17,2 см, диаметърът на дъното - 9 см, а височината - 8 см. Приблизително в средата на тялото са моделирани (две?) релефни пъпки. Другият съд има слабо конвексни, почти прави стени и заоблен устийн ръб (обр. 7 7). Диаметърът на устието е 26 см, на дъното е 9 см, а височината му е 7,4 см.

В отделни случаи устийният ръб на паниците е украсен с ямички (обр. 7 10, 11). Среца се украса от релефни пъпки, а също и от хоризонтални релефни ленти с ямички, разположени приблизително в средата или горната половина на тялото (обр. 7 3, 8). Над релефната лента повърхността е по-добре загладена, дори с гланцови проблясъци. Фрагменти от два съда са украсени с вертикални провлачвания на пръсти, започващи от устийния ръб или под загладена ивица. Преобладаващата част от съдовете не са украсени.

Паници за приготвяне на храна върху жар. Фрагментите са от съвсем плитки съдове (обр. 7 5, 12). Стените са прави, в отделни случаи дъговидно извити навън. Устийният ръб е заоблен, по-рядко изтънен или срязан перпендикулярно на стената. Съдовете

Обр.7. Сапарева баня, IV строителен хоризонт. Керамични съдове с грубо загладена повърхност.

Обр.8. Сапарева баня, IV строителен хоризонт. Керамични съдове с грубо загладена повърхност.

не са украсени. В единични случаи устийният ръб е украсен с насечки (обр. 7 12).

Купи и отворени гърневидни съдове. Отнесените към тази група устийни фрагменти вероятно принадлежат на съдове със заоблено или заоблено биконично тяло (обр. 8 3-11). Стените в горната част на тялото са прави или слабо конвексни. Устийният ръб е изтънен и заоблен, по-рядко заравнен отгоре.

В приустийната част съдовете не са украсени. В един случай в горната половина на тялото е моделирана релефна лента с ямички. Над нея повърхността е грубо загладена, а под нея груба.

Чаши. Представени са от малка керамична чаша с удължено заоблено тяло и четири вертикално пробити въжести дръжки (обр. 7 6). Устийният ръб е профилиран навън. Дъното е пръстеновидно. Диаметърът на устието е 5 см, а на дъното - 4,2 см. Височината на съда е 7,5 см. Долната част на тялото е украсена от дълбоки врязани линии - вертикални и наклонени.

Затворени гърневидни съдове. Имат обърнатоконачна или приблизително цилиндрична шия (обр. 8 2; 9 1-4). Устийният ръб е заоблен, в отделни случаи слабо изтънен. Повърхността е загладена или много добре загладена в устийната част. Понякога между шията и тялото е моделирана релефна лента (обр. 9 1).

Дъна, дръжки и стени с украса, неотнесени към определени форми. Дъната са предимно равни, понякога удебелени и профилирани отстрани (обр. 9 5-7, 9). Срещат се ниски пръстеновидни или по-високи конични столчета (обр. 9 8). Представени са и две съвсем ниски крачета (обр. 5 17).

Дръжките са предимно въжести, вертикално пробити. Срещат се малки хоризонтални, а по-рядко вертикални дръжки с овално напречно сечение.

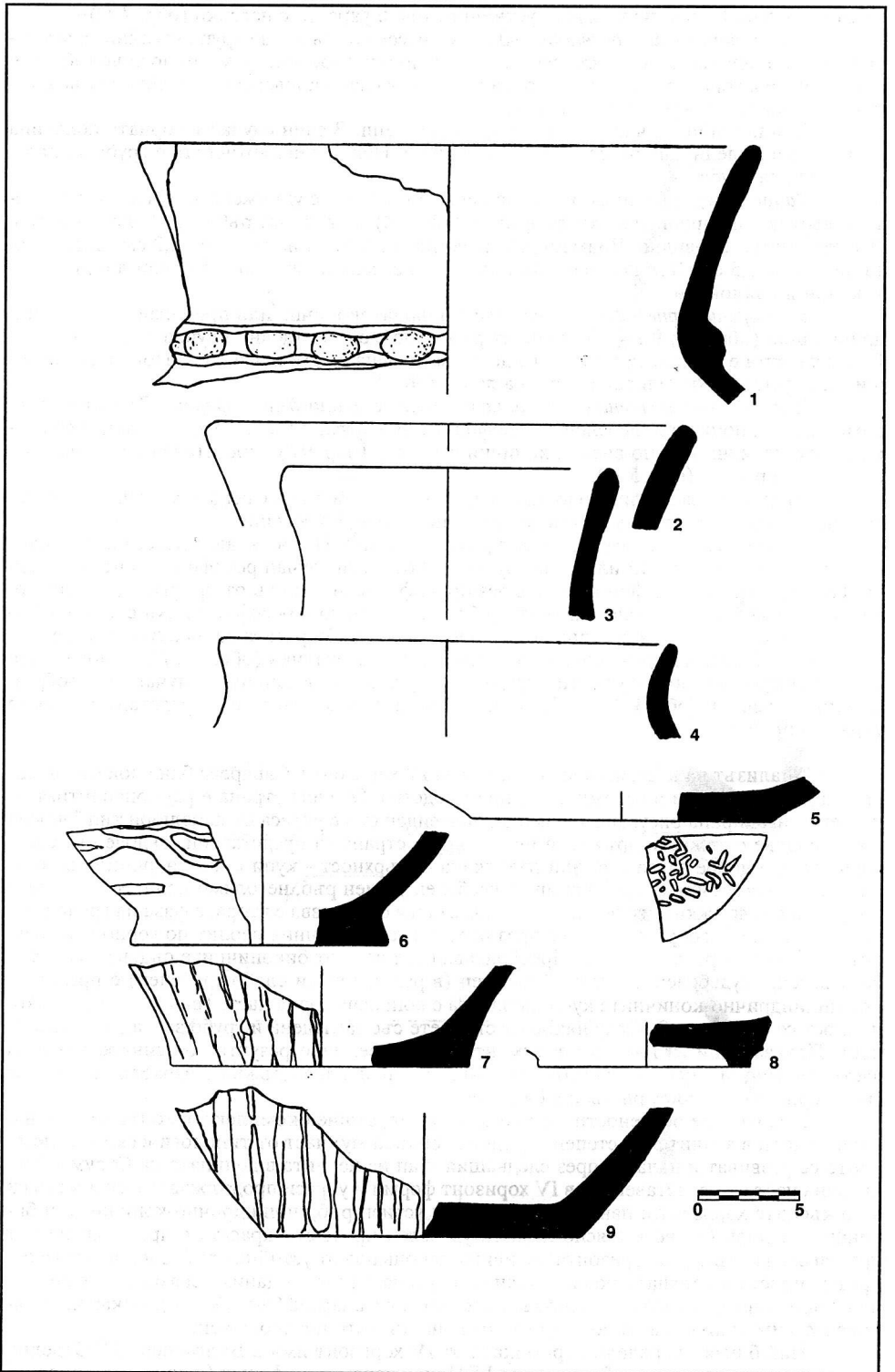
Най-многобройни са съдовете с релефна украса. Преобладават релефните ленти с ямички, правени с пръсти или с инструмент. В отделни случаи релефните ленти са гладки. Представени са релефни налепи с различна форма и ямички от пръсти върху тях, понякога в комбинация с релефни ленти (обр. 6 12), а също и релефни пъпки с цилиндрична форма и слабо конкавна горна повърхност (обр. 6 6). Украсата на няколко съда се състои от разположени в един или два хоризонтални реда ямички (обр. 6 9, 11). Много често се срещат провлачвания с пръсти - предимно вертикални, в единични случаи вълнообразни или дъговидни (обр. 9 7, 9). Макар и в ограничено количество е представена имресова украса (обр. 6 4, 8).

...

Анализът на керамичния комплекс на IV хоризонт в Сапарева баня показва наличие на две тенденции в керамичното производство. От една страна е раннонеолитната - червено ангобирана рисувана керамика, лалевиден съд с украса от канелюри тип "рибена кост", съдове с въжести дръжки и пр. От друга страна са представени съдове със сиво-черна много добре загладена или излъскана повърхност - купи с цилиндрично-конична или слабо биконична форма, паници с удебелен устиен ръб, неголямо количество съдове с вертикални дръжки с израстък и др. Появата им се свързва с втората фаза на група Кременик - Анзабегово, развиваща се през втория етап на ранния неолит по горното и средното течение на река Струма.¹⁷ Преобладаващата част от биконичните съдове имат слабо изразен, неубелен прелом. По-изявен (в редки случаи слабо удебелен) е преломът при цилиндрично-коничните купи, понякога с конкавна горна част. Тенденция към биконичност се забелязва и върху някои от съдовете със загладена и грубо загладена повърхност. Показателни са няколко фрагмента от съдове, явно резултат от синкретизъм на двете тенденции - червено ангобирани чаши с вертикална дръжка с израстък и съд със сиво-черна повърхност, рисуван с бяла боя.

Посочените особености характеризират керамичен комплекс, в който вече са налице (и дори в значителна степен определят облика му) част от типологическите белези, които се развиват и налагат през следващия етап на неолита в долината на Струма. Значителна част от представените в IV хоризонт форми и украси продължават развитието си в по-късните хоризонти: паниците с удебелен устиен ръб, цилиндрично-коничните и биконичните купи (но вече с ясно изразен удебелен прелом), украсата с провлачвания от пръсти след излъскана хоризонтална ивица, започваща от устийния ръб. Засега остава открит въпросът за тяхната поява - дали е свързана с разглеждания керамичен комплекс или с по-ранните хоризонти с рисувана керамика в Сапарева баня (VII-V), макар че ограниченото им количество е по-скоро в полза на първото предположение.

Най-близки паралели керамиката от IV хоризонт има в Българчево I.¹⁸ Отделни съдове намират аналогии в Зелениково I.¹⁹ Някои керамични форми (купите с цилиндрично-конична форма и конкавна горна част както и биконичните купи) имат паралели в

Обр. 9. Сапарева баня, IV строителен хоризонт. Керамични съдове с грубо загладена повърхност.

обекта Марчин при Катунци.²⁰

Общи черти се забелязват във формите и орнаментацията на тъмните монохромни съдове с тези от строителен хоризонт 4 във Ваксево.²¹ Общите елементи на двата керамични комплекса, както и някои различия - сред тях отсъствие на рисувана керамика (с изключение на един фрагмент с полихромна рисунка - полихромно рисуван фрагмент е открит и в раннонеолитните хоризонти в Сапарева баня²²) и наличие на макар и малък процент остро биконични съдове във Ваксево позволяват да се допусне, че хоризонт 4 хронологически следва IV хоризонт в м. Кременик.

Открит остава и въпросът за хронологическото съпоставяне на материалите от IV хоризонт с керамичните комплекси в Тракия. Поради наличието на съдове с изразен прелом в горната част на тялото е предложена синхронизация с периода Караново III-IV.²³ В керамичния комплекс на IV хоризонт обаче отсъстват редица характерни за периода Караново III-IV съдове: купи с изразено биконично тяло (и удебелен прелом); вани с обрнатоконично тяло и силно профилирана навън приустийна част; паници с удебелена отвътре, украсена с врязани линии или канелюри устийна част и др.²⁴ Проблемът за синхронизацията на културните явления в Тракия с тези по долината на Струма може да бъде решен задоволително едва след попълването на едно липсващо звено, а именно - уточняване на периодизацията на материалната култура в западните части на Тракия.

БЕЛЕЖКИ

1. X. Тодорова, И. Вайсов. Новокаменната епоха в България. С., 1993, 77-79.
2. В. Николов. Проучвания на неолита в българските земи (I). - Археология, 1996, 4, 1-5; Л. Перничева. Периодизация на неолита в Югозападна България. - Годишник на Департамент Археология - НБУ, 1, 1994, 272-275; Ст. Чохаджиев. По проблема за финала на ранния неолит в басейна на р. Струма (под печат); В. Николов. Варианти на преход от ранния към късния неолит в Тракия и долината на Струма. - Старини, 1999, 1, 12-13.
3. G. I. Georgiev, V. Nikolov, V. Nikolova, S. Čohadžiev. Die neolithische Siedlung Kremenik bei Sapareva Banja, Bezirk Kjustendil. - Studia praehistorica, 8, 1986, 108-151.
4. Ibidem. В. Николов използва означения на хоризонтите от I до VII отгоре надолу (В. Николов. Проучвания върху неолитната керамика в Тракия. Керамичните комплекси Караново II-III, III и III-IV в контекста на Северозападна Анатолия и Югоизточна Европа. С., 1998, с. 193). Тези означения са използвани и по-нататък в текста.
5. За предоставената ми възможност да публикувам материалите изказвам искрена благодарност на ст. н. с. д-р и н. В. Николов.
6. Г. И. Георгиев, В. Николов. Разкопки на неолитното селище Кременик край Сапарева баня. - В: Археологически открития и разкопки през 1984 г. Сливен, 1985, 13-15.
7. В. Николов. Разкопки на неолитното селище Кременик край Сапарева баня. - В: Археологически открития и разкопки през 1987 г. Благоевград, 1988, 21-22.
8. Съобразно обема на настоящото изследване технологичните групи са доста общи, а информацията за тях синтезирана. Ангобираната керамика е представена накратко и ще бъде предмет на отделно изследване.
9. В. Николов. Проучвания върху неолитната керамика..., с. 193; Варианти на преход от ранния..., обр. 4, 5, 8.
10. В тази технологична група са включени поради малкото им количество и съдовете със светъл цвят на повърхността.
11. Поради малкия им брой не може да се изключи и възможността да са случайно попаднали в комплекса.
12. В. Николов. Варианти на преход от ранния ..., обр. 4, 1.
13. Пак там, обр. 4, 2.
14. Пак там, обр. 4, 9.
15. Пак там, обр. 4, 3.
16. В. Николов. Неолитни керамични съдове за приготвяне на храна (По материали от Югозападна България). - Българска етнография, 1987, 2, 29-34.
17. В. Николов. Варианти на преход от ранния ..., 12-13.
18. Л. Перничева. Цит. съч., табл. II; Л. Pernicheva. Prehistoric Cultures in the Middle Struma Valley: Neolithic and Eneolithic. - In: Prehistoric Bulgaria (Monographs in World Archaeology, 22). Madison, 1995, fig. 3; fig. 4; В. Николов. Проучвания върху неолитната керамика ..., с. 194.
19. М. Гарашанин, Г. Спасовска. Нови ископувања во Зелениково кај Скопје. - Macedoniae acta archaeologica, 2, 1976, т. I 2,3,5.
20. Л. Перничева. Цит. съч., табл. III A; Л. Pernicheva. Op. cit, fig. 5: 127-129.
21. Ст. Чохаджиев. Цит. съч.
22. В. Николов. Полихромно рисувана орнаментация върху раннонеолитни керамични съдове от България. - В:

Праисторически находки и изследвания. Сборник в памет на проф. Георги И. Георгиев. София, 1993, с. 59.
23. В. Николов. Проучвания върху неолитната керамика ..., 193-194.
24. Пак там, с. 136.

THE POTTERY ASSEMBLAGE ON BUILDING HORIZON IV IN THE NEOLITHIC SETTLEMENT CREMENIC NEAR SAPAREVA BANYA

Summary

Vesselina Vandova

More and more attention has been paid recently in the scientific literature to the problems connected with the final of the Early Neolithic and the transition to the Late Neolithic. The pottery assemblage on the last (IV-fourth) Early Neolithic building horizon of the Neolithic settlement in the area of Cremenic near Sapareva Banya has a direct attitude to the solution of these questions. The excavations of the settlement were held during the period 1977-1987 (with interruption in 1981) under the guidance of G. I. Georgiev and V. Nikolov.

The present announcement presents the pottery assemblage on the fourth horizon on the grounds of the materials from the second period of the investigation of the settlement /1982-1987/. During this stage horizon IV was explored on an area of about 600 square metres in the eastern half of the settlement.

The analysis of the pottery assemblage on horizon IV in Sapareva Banya shows the presence of two tendencies in the ceramic production. On one side it is the Early Neolithic tradition, represented by slipped vessels (with an orange-red, rarer with light-brown and red-brown slip), painted with dark-brown or cream-coloured paint; vessels with corded handles etc. On the other side, what is presented is vessels with greyish-black, very well smoothed and polished surface – bowls of cylindrical-conic or slightly biconic form, dishes with thickened rim, even so, a small quantity of vessels with vertical knobbed handles, etc. The prevailing part of the biconical vessels have a slightly-expressed, unthickened carination. Significant are several fragments of vessels, obviously the result of the syncretism of the two tendencies – red-slipped glasses with vertical handles ending with a small knob and a vessel of grey-black surface, painted with white paint.

The pottery on horizon IV have their parallels in Balgarchevo I.